

Tefsir Araştırmaları Dergisi

The Journal of Tafsir Studies

مجلة الدراسات التفسيرية

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tader>

E-ISSN: 2587-0882

Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 2, Yıl/Year: 2022 (Ekim/October)

Hafız Ali Rıza Sağman ve Kur'an Tercümesi

Hafız Ali Rıza Sağman and Translation of the Qur'an

Davut ŞAHİN

Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir ABD

University of Ankara Hacı Bayram Veli

Faculty of Islamic Sciences

Türkiye

sahdavut@hotmail.com

ORCID orcid.org/0000-0001-0351-670X

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Arařtırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 21/08/2022

Kabul Tarihi/Date Accepted: 04/10/2022

Yayın Tarihi/Date Published: 30/10/2022

Atıf / Citation: Şahin, Davut. “Hafız Ali Rıza Sağman ve Kur'an Tercümesi”. *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 6/2 (Ekim/October 2022), 515-533.

<https://doi.org/10.31121/tader.1165052>

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Yayıncı / Published by: The Journal of Tafsir Studies Sakarya/Türkiye

Öz

Çalışmada Hafız Ali Rıza Sağman'ın hayatı, Kur'an anlayışı, Kur'an tercümesi hakkındaki görüşleri ile yazdığı Kur'an meali incelenmektedir. Sağman Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkçe Kur'an projesini camilerde icra edenlerden biridir. 1964 yılına kadar süren hayatı boyunca o, diğer meşguliyetleri yanında Kur'an tercümesine ilişkin görüş belirterek, eserler yazarak bu alanla ilgili olduğunu göstermiştir. Görüşleri ve eserleri, yaşadığı dönemde Kur'an tercümesine bakışı ve tercümenin durumu hakkında kısmen de olsa fikir vereceği için önem arz etmektedir. Çalışma iki kısımdan oluşmaktadır. Birincisi Sağman'ın Kur'an anlayışı ile tercümeyle ilişkin fikirlerine, ikincisi ise onun meal çalışmasına dairdir. İlk kısımda Sağman'ın yazdığı bir risalesi ve makalesi ile kaleme aldığı meali esas alınmaktadır. Bu çalışmalarda sunulan bilgiler, fikirler ve değerlendirmeler çerçevesinde bakıldığında onun, lafzın incelikleri dikkate alınmaksızın sırf anlaşılın diye Kur'an'ın Türkçeye tercüme edilmesini doğru bulmadığı, Kur'an'ın tercümesinin ancak mealen mümkün olabileceği yönünde fikir beyan ettiği, Kur'an'ı kendisine hitap ediyormuş gibi düşünerek okumalar yaptığı anlaşılmaktadır. Çalışmanın ikinci kısmında ise Sağman'ın kaleme aldığı meal biçimsel ve içeriksel açılarından ele alınmaktadır. Bu incelemeler neticesinde şunları söylemek mümkündür: Sağman mealinde bir taraftan Kur'an metnine bağlı kalmaya gayret etmiş, diğer taraftan mealdeki amacın muhatabın Kur'an'ı anlaması olduğunu düşündüğünden olsa gerek Kur'an ifadelerini Türkçeleştirmeye, Türkçenin ifade gücünü kullanmaya çalışmış, metnin anlaşılır ve açık olması için parantez içi cümleler kullanmıştır. Mealinde kısmen de olsa bazı hata ve eksikler mevcuttur.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Meal, Tercüme, Hedef Dil, Ali Rıza Sağman.

Abstract

In this study, Hafız Ali Rıza Sağman's life, understanding of the Qur'an, his views on the Turkish translation of the Qur'an and the translation of the Qur'an he wrote are examined. Sağman (d. 1964) is one of the people who carried out the Turkish Quran project in mosques in the early years of the Republic. Until his death, he was constantly busy in this field by expressing his opinion on the translation of the Qur'an and writing works. His views and works are important as they will give some idea about the translation of the Qur'an into Turkish and the situation of the translation during his lifetime. The study consists of two parts: the first is about Sağman's understanding of the Qur'an and his ideas about translation, and the second is about his translation work. The first part is based on a booklet written by Sağman and his article and the translation he wrote. From the information, ideas and evaluations he presented in these studies, it is seen that he did not find it appropriate to translate the Qur'an into Turkish just for the sake of understanding, regardless of the subtleties of the wording, and expressed his opinion that the translation of the Qur'an is only possible in terms of meaning. It is understood that he made readings by thinking of the Qur'an as if it were addressed to him. In the second part of the study, Sağman's translation is discussed in terms of form and content. In accordance with these reviews, it is possible to say the following: It is understood that Sağman's priority is for readers to understand the Qur'an. For this reason, Sağman, on the one hand, tried to stick to the text of the Qur'an in its translation, on the other hand, tried to translate the Qur'anic expressions into Turkish, to use the expressive power of Turkish, and used parenthetical sentences to make the text understandable and clear. On the other hand, there are some errors and omissions in its translation.

Keywords: The Qur'an, Meaning of Qur'an, Translation, Target Language, Ali Rıza Sağman.

Giriş

Kur'an'ın Türkçeye tercüme edilmesi Cumhuriyetin ilk yıllarında daha çok Türkçe Kur'an projesiyle gündemdedir. Çalışmanın ana mihverini oluşturan Hafız Ali Rıza Sağman, bu dönemde söz konusu projenin camilerde icracısı olarak görev yapmaktadır. Cumhuriyetin ilk 41 yılına şahit olan Sağman, ilk yıllarda üstlendiği bu görev sonrasında, ölüm tarihi olan 1964 yılına kadar diğer alanların yanı sıra Kur'an tercümesi ile de ilgilenmiştir. İşte bu makale onun Türkçe Kur'an projesiyle ilgili üstlendiği görev sonrası bu alana ilişkin serdettiği görüşleri ve yazdığı meali konu edinmektedir. Sağman'ın Kur'an tecvidi ve tilavetinin konu edildiği bir çalışma bulunmaktadır. Ancak bilebildiğimiz kadarıyla Kur'an tercümesine ilişkin

görüşleri ve meali üzerine bir çalışma bulunmamaktadır. Çalışma, onun bu yönünün tanınması ve bilinmesine kısmen de olsa katkı sağlayacaktır, kanaatindeyiz.

Sağman'ın Kur'an tercümesiyle ilgili görüşleri aslında bu husustaki klasik yaklaşımdan farklı değildir. Ona göre Kur'an motamot çevrilemez. Dolayısıyla Kur'an'ın aslının yerine geçecek tercümesi Arapça da dâhil olmak üzere hiçbir dilde yapılamaz. Kur'an'ın ancak mealen tercümesi yapılabilir, yapılmalıdır da. Yapılan tercümelere getirdiği eleştirilere bakılırsa ona göre, tercümede metin göz ardı edilerek yalnız Türkçenin merkeze alınması doğru değildir. Tercümede Kur'an kelimeleri, terkipleri ve cümleleri dikkate alınmalıdır. Mealinde bu hususlara dikkat etmeye çalışsa da o, bazen metni bazen Türkçe ifadeyi ve anlaşılır olmayı öne almıştır. Öte yandan mütercimın Kur'an'a bakışı onun tercümesine de yansiyabileceği için bu hususa da eğilmek gerekir. O bunu meale değil de bazı âyet mealleri için verdiği dipnota yansıtmıştır. Verdiği dipnotlardaki açıklamalardan anlaşıldığı kadarıyla o, Kur'an'ı kendisine hitap ediyormuşçasına güncel ahvali esas alarak okumaktadır. Genellemeler yapması, çıkarımlarda bulunması ve bilimsel(cı) yorumlar içeren tespitlerde bulunması onun bu okuyuş biçimine delil olarak gösterilebilir.

Çalışmada Ali Rıza Sağman'ın Kur'an'a bakışı, tercümeyle ilişkin görüşleri, mealinin özellikleri yine onun eserleri üzerinden örneklerle ortaya konulmaktadır. Bu hususta diğer eserleri yanında en çok başvurulan eserleri bir risale, makale ve meal çalışmasıdır. Risalenin adı *Kur'an'ın Türkçe'ye Tercemesi Karşısında Üç Profesör: Muhterem Hilmi Ziya Ülken, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Besim Atalay*'dir. Makale ise *Kur'an -Mâhiyeti- Başka Dile Çevrilmesi* adıyla Düccane Cündioğlu tarafından neşre hazırlanmıştır. Mümin Çevik'in neşre hazırladığı mealinin adı *Lâfzen ve Meâlen Kur'ân-ı Hakîm'in Tercemesi*'dir. Bu makalenin temel kaynakları işte bu üç eserdir. Şimdi eğitimi, üstlendiği görevleri ve eserleri konusunda kısa bilgi vererek onu daha yakından tanıyalım.

1. Hafız Ali Rıza Sağman'ın Hayatı

1889 yılında Ünye'de doğan Hafız Ali Rıza Sağman, Sultanselimli Hafız Rıza diye bilinir. Küçük yaşlarda hıfzını tamamlar. Arapça dersi görür. Aşere ve takrib icazeti alır. İlk eğitimi ve Rüşdiyeyi Giresun'da tamamlar. Süleymâniye Medresesinde Kelam Felsefe bölümünü bitirir. Dârülfünun Hukuk Fakültesinden mezun olur. Fatih Çarşamba'da Sultanselim camii müezzinliği, Bâb-ı Fetva Hey'et-i Teftişiyeye Kalemi başkatipliği (14 Ağustos 1920-1 Kasım 1920), Hayriye Mektebi (1923-1928), İran Ortaokulu ve İngiliz Erkek Lisesi'nde (1929-1942) Türkçe hocalığı yapar. Darüşşafaka'da (1928'den sonra uzun süre) Türkçe ve tarih dersleri, İstanbul İmam-Hatip Okulu'nda (1952-1964) çeşitli dersler, Saint Michel Lisesi'nde (1940'dan vefatına kadar) Türkçe, tarih ve coğrafya dersleri verir. Hafızlığı, hanendeliği ve mevlithanlığı ile şöhret bulan Sağman, bestelediği eserlerle mûsiki alanındaki gücünü ortaya koyar. 1964'te Fatih Çarşamba'daki evinde vefat eden Sağman Edirnekapi'daki Otakçılar Mezarlığı'na defnedilir.

Sağman'ın eserlerine gelince onun gazel, kaside, münacat, na't türünde aruz ve hece vezniyle yazdığı manzumeleri çeşitli gazete ve mecmualarda neşredilmiştir. Makale, risale ve kitap türünde yayımlanmış ve yayımlanmamış eserleri vardır. Basılmış başlıca eserleri şunlardır: İbretnüma-İtikadsızlık ve Menşei, Meşhur Hafız Sami Merhum, İstanbul'u Ne Şekilde Aldık?, Din Adamları Nasıl Yetiştirilmeli?, Hazret-i Kur'an Radyoda Okunabilir mi?, İstanbul

Hendekleri, Mevlid Nasıl Okunur? ve Mevlidhanlar, Sağman Tecvidi- Kur'an Nasıl Okunur?, (Bu eserin Yeni Sağman Tecvidi, İlaveli Yeni Sağman Tecvidi ve Sualli Cevaplı Sağman Tecvidi adıyla baskıları yapılmıştır), Ruz-i Ceza: Ahiret Var mı? Nasıl? (Arapça, manzum), İstanbul'un Fethi Hakkında Enteresan Bir Fetva, Cevaba Cevabım (Bu, İstanbul'un Fethi Hakkında Enteresan Bir Fetva adlı eseri üzerine Mehmet Raif Ogan'ın yazdığı yazıya karşılık kaleme aldığı bir çalışmadır.), Kur'an'ın Türkçe'ye Tercemesi Karşısında Üç Profesör; Muhterem Hilmi Ziya Ülken, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Besim Atalay, İslam Tarihinde Rahip Bahira Meselesi, Atlas Okyanusu'ndan Çin Seddi'ne Kadar İslam Fütuhâtı, Hazreti Kur'an'ın Mealten Tercümesi (Kur'an-ı Kerim'in Lafzen ve Meâlen Tercemesi).¹

Cumhuriyetin ilk 41 yılına şahit olan Hafız Ali Rıza Sağman 1932 Ramazan'ında tek-birin Türkçeleştirilmesi ve camilerde icrası ile Türkçe Kur'an projesinin camilerde icrası sürecinde aldığı görevle meşhur olur. Daha sonra bu projedeki icra göreviyle ilgili olarak yapılan eleştiriye "o sele karşı duramadık" şeklinde cevap vererek adeta bu görevi mecburiyetten dolayı icra ettiğini ima eder.² Onun Kur'an tercümesine ilgisi hiç kaybolmuş değildir. Artık o bu husustaki mesaisini yapılan tercümelemlerin sihhati/doğruluğu, Kur'an'ın tercümesinin gerekliliği, tam olarak tercüme edilip edilmeyeceği hususlarına harcar. En önemlisi de bir meal yazarak konuyla ilgili düşünce ve yaklaşımını somut bir biçimde izhar eder.

2. Kur'an Anlayışı: Kur'an'ı Yaşadığı Zamana Göre Okuma

Sağman'ın Kur'an anlayışı incelendiğinde öyle anlaşılıyor ki o, Kur'an'ı yaşadığı zamanı dikkate alarak okumaktadır.³ Mealde verilen dipnotlarda bu hususu görmek mümkündür. Örneğin Sağman "Ey iman edenler! Kendinizden olmayanları sırdaş edinmeyin. Onlar sizi karıştırmaktan vaz geçmezler. Sizin en çetin zarara uğramanızı temenni ederler. O (kuduz) düşmanlık, işte ağızlarından açığa vurmuştur. İçlerinde gizledikleri (düşmanlık) ise daha iridir. Size gerçekten bu ibret kaynaklarını açıkladık. Eğer aklınızı kullanırsanız" mealindeki Âl-i İmrân 3/118. âyet için "Bu gün inmiş gibi" notunu düşmüştür.⁴ Onun genellemelerde

¹ Nuri Özcan, "Ali Rıza Sağman", DİA (İstanbul: TDV Yayınları, 2008) 35/389-390; M. Fazlı Akkaya, "Hocam Ali Rıza Sağman", *Lâfzen ve Meâlen Kur'an-ı Hakîm'in Tercemesi* (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1980), 7-12; Ali Rıza Sağman, "Kur'an -Mâhiyeti- Başka Dile Çevrilmesi", neşr. Düccane Cündioğlu, *İslamiyat* 1/2 (Nisan- Haziran 1998), 100. Üzerinde çalıştığımız Ali Rıza Sağman'ın mealinin ismi üç farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Biri Nuri Özcan'ın belirttiği "*Hazreti Kur'an'ın Mealten Tercümesi*", diğeri M. Fazlı Akkaya'nın söylediği *Kur'an-ı Kerim'in Lafzen ve Meâlen Tercemesi*, bir diğeri de çalışmada esas aldığımız Mümin Çevik'in neşrettiği eserin üzerindeki isimdir ki, *Lâfzen ve Meâlen Kur'an-ı Hakîm'in Tercemesi* şeklindedir. Tercemeyi Ali Rıza Sağman'ın tashih edilmiş müsveddelerinden dizdiğini söyleyen Mümin Çevik'in isimlendirmesinin daha doğru olması muhtemeldir. Bk. Mümin Çevik, "Takdim", *Lâfzen ve Meâlen Kur'an-ı Hakîm'in Tercemesi* (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1980), 6. Bu arada 2018 de yapılan bir Yüksek Lisans çalışmasında Sağman'a ait "Hazreti Kur'an'ın Mealten Tercümesi" adında bir mealin basılmış örneğine rastlanmadığı belirtilmiştir. Bk. Ayşe Elif Apuhan, *Ali Rıza Sağman'ın Tecvit-Tilavet Anlayışı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 15. Sağman'a ait basılı meal olduğu halde araştırmacıyı yanıltan husus kanaatimizce mealin farklı adlarla zikredilmiş olmasıdır. Zira onun kullandığı kaynaktan geçen meal ismi ile yayımlanan mealin ismi farklıdır.

² Ali Rıza Sağman, "O Müthiş Sele Karşı Duramadık", *Sebilürreşad*, 4/95 (Şubat 1951), 312-313. [İDP - İslamcı Dergiler Projesi, idp.org.tr] erişim tarihi 17.08.2022].

³ Sağman'ın bu yaklaşımı, modern dönemin Kur'an anlayışına etki eden Muhammed Abduh ve Reşid Rıza'nın yaklaşımıyla uyumlu gözükmektedir. Söz konusu iki alimin yaklaşımı için bkz. Nurdane Güler, "Kur'an Ayetlerinde Maslahat ve Gâî Yorumla İlişkisi". ed. Ayten Erol, *İslami İlimlerde Maslahat*, (Ankara: Gece Kitaplığı,2017), 60, 61.

⁴ Ali Rıza Sağman, *Lâfzen ve Meâlen Kur'an-ı Hakîm'in Tercemesi* (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1980), 96. Bu ve bundan sonraki başlıklarda konuyu anlatmak için sık sık âyet meallerine başvurulacaktır. Mealler Sağman'ın *Lâfzen ve Meâlen Kur'an-ı Hakîm'in Tercemesi* adlı eserinden olduğu gibi alıntılanacaktır. Böylece okuyucu çalışmanın kaynakla-

ve çıkarımlarda bulunması, bilimsel(ci) yorumlar içeren tespitler yapması Kur'an'ı yaşadığı zamana göre okuduğunu göstermektedir. Şimdi bunlara dair örnekleri görelim.

2.1. Genellemelerde Bulunması

Sağman bazı âyet meallerini verdikten sonra açıklamasında genellemeler yapar. Bu başlık altında onun bu tür yaklaşımına örnek olabilecek üç âyet meali ve yaptığı açıklama verilecektir. 1.si Yûnus 10/41. âyete ilişkindir. Bu âyeti yazar şöyle çevirmiştir: “(Peygamberim!) seni yalan saydılar ise sen de, deki, benim işim benim sizin işiniz de sizin. Siz, benim yaptıklarım-dan uzaksınız. Ben de sizin yapmakta olduklarınızdan uzağım.” Mealin dipnotuna Sağman'ın yaptığı açıklama şöyledir: “Bu âyet insanlara tapanları hedef tutuyor gibi.”⁵ 2.si Hûd 11/82 ve 83. âyetlere dairdir. Âyetler Lut peygamberin kavminin helakini konu edinmektedir. Sağman söz konusu âyetlerin mealini şu şekilde vermiştir: “Vaktâ ki, helâk buyuruğumuz geldi. O-ranın üstünü altı kıldık ve başlarına balçıktan (pişik) Rabbince işaretlenmiş olarak ardarda taş (yağmurları) yağdırdık. O taşlar zalimlerden hiç de uzak değildir.” Meale ilişkin dipnotta ya-zar “Her zamanın zalimleri bu taş yağmurunu bekliyebilir” açıklamasını yapar.⁶ Yazarın Kur'an'ı kendisine hitap ediyormuşçasına okuma biçimini gösteren 3. örnek ruhu konu edinen el-İsrâ 17/85. âyete verdiği meal ve bu bağlamda getirdiği açıklamadır. Âyet meali şöyledir: “Sana rûhu soruyorlar. De ki ruh Rabbimin işindedir. (Bu hususta) size çok az bilgiden baş-ka verilmemiştir.” Bu meale ait dipnotta Sağman'ın açıklaması “Aradan 14 asır geçti. Hüküm, hâlâ aynıdır” şeklindedir.⁷ Âyet meallerinin peşinden getirilen notlar dikkate alındığında Sağman'ın genellemelerde bulunduğu dolayısıyla Kur'an'ı yaşadığı zamana uygun olarak okuduğu rahatlıkla görülebilir.

2.2. Çıkarımlarda Bulunması

Sağman'ın Kur'an'ı yaşadığı zamana uygun olarak okuduğunu gösteren diğer husus âyet meallerinden birtakım çıkarımlar yapmasıdır. Bu hususa üç örnek verilecektir. İlk örnek el-Bakara 2/170. âyetin mealine getirilen açıklamadır. Sağman'ın bu âyete verdiği meal şöy-ledir: “(Müşriklere) ‘Allah'ın indirdiğine uysanıza!’ denildiği zaman, ‘Hayır! (Biz) atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız’ dediler. Ya atalarının aklı hiçbir şeye ermiyor ise! Doğru yola girmiş dahî değil iseler!” Bu mealin peşinden Sağman “Bu âyet, gerçek gericiliğin ke-miklerini kırıyor” açıklaması yapar.⁸

Sağman'ın mealden çıkarımda bulunduğu diğer bir âyet yine el-Bakara sûresinde yer alan uzunca bir âyettir. Özetlemeden Sağman'ın mealıyla sunulacak olan el-Bakara 2/117. âyetin anlamı şöyledir:

rından biri olan mealle kısmen de olsa buluşturulacaktır. Ancak mealin daha kolay ve doğru anlaşılmasını sağlayaca-k durumlar olursa bu dipnotta belirtilecektir. Söz konusu meale Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, şeklinde atıfta bulu-nulacaktır.

⁵ Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 276. Bu çeviride “sende” şeklinde bitişik yazılan ifade “sen de” biçiminde ayrı yazılmalı-dır.

⁶ Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 298.

⁷ Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 374; Yine yoldan sapmış olan Kitap ehlinin mü'minlerin de yoldan sapmasını istedikleri En-Nisâ sûresi 44. Âyette bildirilmektedir. Bu âyetin dipnotunda Sağman, “mesela misyonerler” notunu koymak-tadır. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 119.

⁸ Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 48.

(İslamca) iyilik (ibadette) yüzünüzü doğu ve batı yönlerine yöneltmeniz değildir. Fakat iyilik Allah'a ve ahiret gününe ve meleklere ve kitaba ve peygamberlere inanan ve malı onun sevgisiyle yakınlarla ve öksüzlere ve düşkünlere ve yolda kalmışlara ve (zavallı) dilencilere veren ve köle (ve esir) âzâdında kullanan ve namazı gereğince kılan ve zekatı veren ve andlaşma yaptıkları zaman verdikleri sözü yerine getirenler ve sikkintili ve ihtiyaç zamanlarda ve savaşın şiddetli hengamesinde sabr (ve sebat) edenlerin halleridir. İşte bütün onlar, sadıklar olanlardır. Müttekiler de onların kendileridir.”

Bu mealin ardından yazarın açıklaması şudur: “İslamın ne olduğunu bu âyet apaçık anlatıyor.”⁹ Sağman'ın çıkarımında bulunmasına verilebilecek bir diğer örnek âyet mealî eş-Şûrâ 42/30'a aittir. Ancak burada açıklamaya ilişkin dipnot işareti âyet bitmeden verildiği için âyet mealinin tamamı değil, ilgili kısmı alıntılanmaktadır. Söz konusu âyetin ilgili kısmının mealî şöyledir: “Musibetten ibaret size çarpan bir şey, artık ellerinizin kazandığı şeyin verimidir.” Bu âyete ilişkin Sağman'ın açıklaması şöyledir: “Beşeri sorumluluk ilkelerinden biri”.¹⁰

2.3. Bilimsel(c) Yorum ve Bilime Teşvik Bağlamında Tespitler Yapması

Yazarın bazı âyet meallerine ait dipnotlarda bilimsel(c) yorumlar içeren tespitler yapması Kur'an'ı kendisine hitap ediyormuşçasına okuması olarak anlaşılabilir. Bir önceki iki başlıkta olduğu gibi bu başlıkta da konu üç örnekle işlenecektir. Birinci örnek el-Hicr 15/22. âyetinin baş tarafına aittir. Bu kısmın meal ve açıklaması şöyledir: “Aşılایıcı olarak rüzgârları gönderdik.” Bu âyet yepyeni ve apaçık bir mûcizedir. Çünkü rüzgârların tohumları taşıyarak meyvaları aşladığı Batı âlemince, 19. asırda anlaşıldı.¹¹ Bilime teşvike dair verilebilecek örnekler ise ez-Zariyât 51/20, 21. âyet meallerinin ardından Sağman'ın peş peşe getirdiği iki açıklamadır. 21. âyetin mealî: “Şu yeryüzünde yakıncılar için birçok âyetler vardır” 22. âyetin mealî: Kendinizde de (vardır). Yine de görmüyor musunuz? İlki için açıklama: “Jeolojiye teşvik değil de ne?” İkinci için açıklama: “Fizyoloji ve Psikolojiye teşvik değil de ne?”¹²

3. Kur'an Tercümesine İlişkin Görüşleri

Ali Rıza Sağman Kur'an tercümesine, döneminde tercümeye atfedilen değer/mana üzerinden bakmaktadır. Kur'an dilinden farklı dile sahip olmamız hasebiyle kendisini anlamamızı isteyen Kur'an'ın tercüme edilmesinin zorunlu olduğunu düşünmekte, ancak Kur'an'ı herkesin/herkesimin anlamasını beklememek gerektiğini söylemektedir.¹³ Biz burada Sağman'a göre tercüme çeşitleri, Kur'an tercümesine ilişkin benimsediği ilkeler üzerinde durmak istiyoruz.

Sağman tercümenin çeşitlerine ilişkin isimlendirmede gelenekten farklıymış gibi gözüke de aslında açıklamaları gelenekte var olan harfî ve tefsirî tercümeyi anlatmaktadır. O bu konuyu döneminde var olan “Kur'an'ın Türkçesi olabilir mi?” şeklindeki soruya/soruna cevap

⁹ Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 49.

¹⁰ Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 644.

¹¹ Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 339. Ayrıca bu konuya dair diğer örnekler için bk. el-Enbiyâ 21/30. âyeti ve açıklaması; Fâtır 35/27. âyeti ve açıklaması; es-Sâffât 37/6. âyeti ve açıklaması, ez-Zuhruf 43/33. âyetin mealindeki merdiven kelimesinin parantez içinde asansör şeklinde açıklanması. Geçtiği yerler için sırasıyla bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 421, 572, 585, 651.

¹² Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 698.

¹³ Sağman, “Kur'an -Mâhiyeti- Başka Dile Çevrilmesi”, 109-110.

verme, ona ilişkin görüşlerini izhar etme bağlamında işler. Ona göre bir sözün iki türlü manası vardır:

Birincisi mutâbıkî mânâdır ki, lafızdan kalıbı kalıbına, tıpatıp çıkan manadır. Bu sözün anlattığıdır. İkincisi, lâzîmî mânâdır ki, sözün anlatmak istediğidir. Kelimenin karşısında kalıbı kalıbına mana değil, ona uygun kelimelerle ifade olunur. Kur'an'ın birinci manada Türkçesi olamaz. İkinci manada hem olur, hem olmalı ve mutlaka olmalıdır. İzahlı Türkçe tefsir işte bu manada olan tercemedir. Yapılan tercümelemin hepsi bu manada olarak yapılmıştır. Bu çeşit tercümeye “mealen tercüme” denir.¹⁴

Sağman harfi tercümenin olamayacağı yönündeki görüşünü tespit edebildiğimiz kadarıyla şu argümanlarla destekler: 1. Eseri tercüme eden kişinin o eseri yazan kadar hatta daha ilmî, edebî kudrete sahip olması gerekir. 2. Kur'an'ın muhtevastaki bazı konuların (örneğin itikadiyyatın) tercüme edilmesi zordur. Bu, Kur'an'ın üslubundan kaynaklanmaktadır. Tarz-ı edâ da denilen bu üslupta birbirinin içine girmişçesine sıralanmış nükteler, ifadede fesahat, belağat halâvet ve melâhat bulunmaktadır. İşte Kur'an ifadelerindeki seyyaliyet muhafaza edilerek başka dile nakledilmesi imkansızdır.¹⁵ 3. Türkçe, Kur'an ifadeleri ve manaları karşısında yetersiz kalmaktadır. Bu hususta Sağman özetle şöyle söylemektedir: Bir eserin tercüme edilmesi istenilen dilinin, o eserdeki hüsn-i tertibi ve fesahatı, manadaki hüsn-i ifadeyi, edebî mülâhaza ve dinî hakikati ihata ve ifade etmek kabiliyetinde olmalıdır. Ne yazık ki Türkçemiz de bu kudret yoktur. 4. Kur'an'ı tercüme etmek isteyen kişi hem Arapçaya hem Türkçeye bütün kaideleri ve edebî incelikleri ile vakıf olmalıdır. Bu şöyle test edilebilir: Her iki dilde mahir iki kişi olmalı biri Kur'an'ı Türkçeye tercüme etmeli, diğeri bu tercümeyle Kur'an'a müracaat etmeden Arapçaya çevirmelidir. Bu çevirdiği Arapça eser ile Kur'an arasında kelimelerin şahısları, dizileri ve edatların kullanılmaları ve sair bakımlardan hiç fark bulunmazsa iki tercüme aslına uygun ve ideal tercüme olur.¹⁶

Sağman sıraladığı bu maddelerde Kur'an'ın tercüme edilemeyeceğinden veya bu hususta Türkçenin yetersiz oluşundan değil, harfi/motamot/mutabıkî tercümenin imkansız oluşundan, bu hususta dilin yetersiz kalışından bahsetmektedir. Bir başka ifadeyle o, tercümenin Kur'an'ın yerine geçemeyeceğini ve Kur'an diye isimlendirilemeyeceğini söylemek istemektedir.¹⁷ Zira bir meal yazmakla bu görüşünü daha net ifade etmiş olmaktadır.

Sağman'ın Kur'an tercümesine ilişkin benimsediği ilkelere gelince, bu hususu konu edinen doğrudan bir çalışmasının bulunmadığı belirtilmelidir. Ancak onun *Kur'an'ın Türkçeye Tercemesi Karşısında Üç Profesör: Muhterem Hilmi Ziya Ülken, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Besim Atalay* adlı risalesi ile Düccane Cündioğlu tarafından neşre hazırlanan *Kur'an - Mâhiyeti- Başka Dile Çevrilmesi* başlıklı makalesi bu hususta bazı ilkeler tespit etmeye imkan vermektedir. Bu ilkelere biri, tercümede salt Türkçe açısından anlaşılır olma hedeflenme-

¹⁴ Sağman, “Kur'an -Mâhiyeti- Başka Dile Çevrilmesi”, 104. O başka bir yerde tercümeyle motomo terceme, mealen terceme şeklinde ikiye ayırır. Burada da birincisinin Kur'an için tatbik edilemediğini; ikincisinin mümkün, kolay ve verimli olduğunu ifade etmektedir. Bk. Ali Rıza Sağman, *Kur'an'ın Türkçeye Tercemesi Karşısında Üç Profesör Muhterem Hilmi Ziya Ülken, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Besim Atalay* (İstanbul: Ahmet Sait Matbaası, 1957), 15.

¹⁵ Sağman, “Kur'an -Mâhiyeti- Başka Dile Çevrilmesi”, 102-103.

¹⁶ Sağman, “Kur'an -Mâhiyeti- Başka Dile Çevrilmesi”, 104-108.

¹⁷ Nitekim Sağman'ın bir takım yanlışlarına işaret ettiği İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun tercümesi “Kur'an” ismiyle yayımlanmıştır.

melidir. Bu husus tercümenin dilsel yönüdür. Zira o, İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun tercümesini Hilmi Ziya Ülken'in salt Türkçe açısından değerlendirip övmesini eleştirmiştir. Sağman bu hususta şöyle der: “Profesör (Hilmi Ziya Ülken) Bey'e hayret ederim. Hep Türkçedeki başarını mi'yar tutuyor. Bu Türkçe eserin aslına olan samimiyet ve intibâkını geçiveriyor.”¹⁸

Kur'an tercümesi ilkeleri bağlamında tespit edebildiğimiz Sağman'a ait diğer bir ilke şudur: Kur'an kelimeleri Arapça asıl anlamlarına uygun tercüme edilmelidir. Bu husus tercümenin ilmî yönüdür. Sağman'ın bizzat kendisinin Baltacıoğlu'nun Kur'an tercümesine ilişkin değerlendirmeleri ve Besim Atalay'ın bu tercüme getirdiği eleştiriyi eleştirmesi bu hususta ipuçları taşımaktadır. O eleştirilerini Besmele ve el-Fâtiha sûresinin birinci âyetine ilişkin yapılan tercüme üzerinden yapmaktadır. Baltacıoğlu besmeleyi “Acıyıcı, esirgeyici Allah'ın adıyla başlarım”; el-Fâtiha 1/1. âyetini ise “Övülmek yalnız Allah'a yaraşır. O Allah ki bütün varlıkların çalabıdır”¹⁹ şeklinde tercüme etmektedir. Görüldüğü üzere Baltacıoğlu رحمان/Rahmân'ı, acıyıcı; رحيم/Rahîm'i esirgeyici; الحمد/el-hamd'i övülmek; الله/li'llahi'yi, yalnız Allah'a yaraşır; العلمين/el'alemin'i, bütün varlıklar; رب/Rabb'i, çalap şeklinde tercüme etmiştir. Ayrıca bir cümle olan el-Fâtiha 1/1. âyetini iki cümle halinde Türkçeye aktarmıştır.

Ali Rıza Sağman bu tercümedeki yanlışları maddeler halinde sıralar. İlk olarak Rahmân kelimesinin bu şekilde tercüme edilmesini kakofoni olarak niteler. Bu vesileyle söz konusu tercüme “En tatlı ifade ile terceme” şeklinde niteleyerek öven Hilmi Ziya Ülken'i eleştirir. Sağman Rahîm kelimesinin esirgeyici şeklinde Rahmân'la aynı düzlemde anlandırılmasına da karşı çıkar. O bu kelimenin Allah'ın ahiretteki “adl” sıfatıyla ilişkili olduğunu vurgular ve böyle anlaşılmazsa Allah'ın teklif hikmeti abes; mücâzat ve mükafatı gayr-i mantıklı olur, der. Hamd kelimesinin masdar olduğunu, Arapçada masdarların malum ve mechul olarak tercüme edilebildiğini, Baltacıoğlu'nun mechul anlamı tercih ettiğini, ancak hamd'i malum olarak tercüme etmenin daha doğru olacağını ifade eder. Öte yandan övülmek veya övmek'in hamd'in karşılığı değil, medh'in karşılığı olduğunu söyler. Ona göre hamd'i, ögmek kelimesi ile karşılamak Allah için hamd hususunda pek yavan kalmaktadır. Ayrıca hamd kelimesinin başında onu marife (belirli) kılan “elif lam” takısı vardır. Ancak tercüme yansıtılmamıştır. Bu da ona göre yapılan tercümenin ilmî değerden uzak olduğunu delilidir. Baltacıoğlu'nun ikiye ayırdığı ilk cümle “yaraşır” fiiliyle bitmektedir. Ona göre “yaraşmak” kelimesine karşılık gelecek bir ibare âyette yoktur. Eğer âyet “الْحَمْدُ يَلِيْقُ لِلّٰهِ” olsaydı ona göre bu anlam verilebilirdi. O şöyle demektedir: “Bu âyet bütün hamdlerin Allah'a mahsusiyetini en kuvvetli şekilde anlatacak kuvvetli ifadenin kaynaşma yeridir. Terceme, aslındaki kelimelere göre olmalı. Ve bu kelimelerin terki ve ta'biyelerine paralel kudrete sahip bulunmalıdır ki, da'vaya uygun terceme olsun.”²⁰

Baltacıoğlu'nun tek cümle olan el-Fâtiha 1/1. âyeti iki cümleyle böldüğünü ikinci cümleyi “O Allah ki bütün varlıkların çalabıdır” şeklinde kurduğunu yukarıda ifade etmiştik. Bu tercümede Sağman iki hata bulmaktadır. Birincisi Baltacıoğlu'nun yedi âyetli el-Fâtiha sûresini sekiz âyete çıkarmasıdır. Öte yandan tercümede yer alan “O Allah ki” sözüne âyette karşılık gelecek hiçbir kelime yoktur. İkincisi el-âlemîn kelimesinin “bütün varlıklar” şeklinde

¹⁸ Sağman, *Kur'an'ın Türkçeye Tercemesi Karşısında Üç Profesör*, 3.

¹⁹ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Kur'an* (Ankara: Yıldız Matbaacılık ve Gazetecilik T.A. Ş., 1957), 5.

²⁰ Sağman, *Kur'an'ın Türkçeye Tercemesi Karşısında Üç Profesör*, 4-6.

tercüme edilmesidir. O şöyle demektedir: Bütün varlıkların şümül dairesinde Allah dahi yok mu? Evet, var...Bu yüzden alimlerimiz “âlem”i “masivallah/Allah’tan başka her şey şeklinde tarif etmişlerdir.”²¹

Yukarıda Besim Atalay’ın, Baltacıoğlu’na ait tercümeyle eleştirdiğini Sağman’ın da bu eleştiriyi isabetsiz bulduğunu söylemiştik. Besim Atalay’a göre el-Fâtiha sûresinin ilk âyetinin anlamı; “Öğmek, evrenlerin (alemlerin) Rabbı olan Allah’adır” şeklinde olmalıdır. Sağman bu tercüme için yukarıda Baltacıoğlu’nun tercümesine getirdiği benzer eleştirileri zikrettikten sonra “âlemîn” in, evren; el-Hamdu lilahi ifadesinin, hamd Allah’adır, şeklinde tercüme edilmesine, Rabb’in ise tercüme edilmeyip anlamın okuyucuya bırakılmasına dikkat çeker. “Evren, her ne kadar çok güzel, şık, ağza ve kulağa hoş gelen bir kelime olsa da evreni kimse bilmez” der ve “âlemîn” kelimesinin evrenle karşılaşmasını doğru bulmaz. Burada meselenin ilmî değil dil sorunu olduğunu ekler. Rabb kelimesinin Türkçe olmadığını bu yüzden tercüme edilmesi gerektiğini söyler. el-Hamdu lilahi ifadesini “Öğmek Allah’adır” şeklinde tercümesine gelince Sağman’a göre ifade el-Hamdu ilellahi olsaydı bu doğru olurdu. Her ne kadar “ilâ” harfi cerinin “li” yerine kullanıldığı görülse de burada asıl ve tahsis manasıyla “li” harfi ceri bulunmalıdır. “Hamd Allah’adır” sözüyle “Hamd Allah’a mahsustur” sözü arasındaki kuvvet farkı meydandadır.²²

Sağman’ın kısmen eleştirdiği mealde de Kur’an tercümesine dair ilkeleri ve tercümenin sınırlılıklarını çıkarmak mümkündür. Onun Kur’an için önerdiği harfî tercüme/mutâbikî mana değil, mealen tercümedir/lâzımî ma’nadır. Ona göre bu tercümede, ibarede hazfedilen, takdir edilen hususlar belirtilir. Mütercim ibare ne diyorsa, ne demek istiyorsa kısa ve veciz olarak onu ifade eder. Tercümede metin dışı uzun izahlar yoktur. Sağman bu tercüme çeşidine Hasan Basri Çantay’ın *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm* adlı eserini örnek gösterir.²³ O, bu meali diğer meallere nispetle daha mükemmel görse de Hasan Basri Çantay’ın el-Fâtiha sûresinin ilk üç âyetine verdiği meale ilişkin değerlendirmelerde bulunur. Bu eserde söz konusu âyetler şöyle tercüme edilmiştir: “Hamdolsun âlemlerin rabbi, Rahmân, Rahîm, din gününün sahibi ve mutasarrıfı Allah’a.” Sağman bu üç âyette 9 kelimenin yer aldığını birçoğunda harf-i tarifin bulunduğunu söyler. Bunların mealde Türkçesinin verilmediğini zaten Türkçe’de karşılığı olmadığı için verilemeyeceğini ifade eder. Ona göre verilen mealde Türkçe olan kısım “olsun” kelimesi ile bazı kelimelerdeki eklerdir.²⁴

4. Lâfzen ve Meâlen Kur’ân-ı Hakîm’in Tercemesi Adlı Meâli

Bu başlıkta Sağman’ın kaleme aldığı *Lâfzen ve Meâlen Kur’ân-ı Hakîm’in Tercemesi* adlı meal biçimsel ve içeriksel açıdan ele alınarak, eserde öne çıkan hususlar, olumlu-olumsuz yönler örneklerle ortaya konmaktadır.

4.1. Mealin Biçimsel Yönü

Lâfzen ve Meâlen Kur’ân-ı Hakîm’in Tercemesi adıyla, yazarın ölümünden 16 yıl sonra 1980 yılında yayımlanan meal, Arapça harflerle yazılı besmeleyle başlamakta, ilk 16 sayfa-

²¹ Sağman, *Kur’an’ın Türkçeye Tercemesi Karşısında Üç Profesör*, 6.

²² Sağman, *Kur’an’ın Türkçeye Tercemesi Karşısında Üç Profesör*, 7-8.

²³ Sağman, *Kur’an’ın Türkçeye Tercemesi Karşısında Üç Profesör*, 15.

²⁴ Sağman, “Kur’an -Mâhiyeti- Başka Dile Çevrilmesi”, 106.

sında; eserin künyesi, neşredenın takdimi, Ali Rıza Sağman hakkında bilgiler içeren bir yazı, sûre ve onların sayfa numaralarını gösteren içindekiler bölümü bulunmaktadır. Eserin künyesi, takdim, yazı ve içindekiler bölümüyle birlikte 847, sadece meal kısmı 831 sayfadan oluşan tercüme, 19.50X11.00 ebadında olup, iki türlü dipnot içermektedir: Biri yıldız, diğeri sayı. Yıldızlı dipnotun çoğu hem metin hem sayfanın altında yer almakta ve açıklama içermekte,²⁵ ama sayıyla olan dipnot açıklama olmaksızın sadece metinde görülmektedir. Meali neşre hazırlayan Sağman'ın öğrencisi Mümin Çevik dipnotlara açıklama koymayı bir sonraki baskıda uygun gördüklerini söylemektedir.²⁶

Sûre başlarında; sûrenin iniş yeri, -bazı eksikler ve hatalı bilgilerle birlikte- âyet sayısı ve latin harflerle besmele yer alır.²⁷ Sûreler ve cüzler yeni bir sayfayla başlar. Her sayfanın üstündeki çizgi üzerinde ilgili sûre, cüz ve sayfa numarası ile sûrenin isimleri yazılıdır. Âyetlere bazen tek, bazen grup halinde meal verilmiştir. Mealde Arapça metin ve yazarın mukaddimesi/önsözü bulunmamaktadır. Eserde Kur'an metninin bulunmayışı Çevik tarafından şu şekilde açıklanmıştır: Kur'an metnini okuyamayan gençlerin istifade etmesi, ileride düşünülen metinli basım için hazırlık.²⁸ Eserde yazarın önsözünün olmaması hangi saikle bu meali yazdığı, mealde neyi öncelediği, eseri yazarken hangi ilkelerle hareket ettiği, bunları mealde ne kadar gerçekleştirebildiği gibi hususları görmeyi zorlaştırmaktadır.

Eseri Sağman'ın tashih edilmiş müsveddelerinden dizdiğini söyleyen Çevik, hocasının Kur'an diline ve Türkçeye bihakkın vakıf olduğunu, bu eserin Kur'an tercümeleri içerisinde en sade ve güvenilir olduğunu ifade etmektedir.²⁹ Meal, eser sahibinin ismini zikrederek yazdığı şu sözle sona ermektedir: "Bitirmeyi lütfeden Allah'ıma çok değil, sayısız şükür!"³⁰

4.2. Mealin İçeriksel Yönü

Bu başlıkta, mealde kullanılan kaynaklar, mealin metin, hedef dil ve anlaşılır olma açısından incelenmesi ile eserde görülen bazı eksikler ve hatalar üzerinde durulmaktadır. Örneklere çoğu zaman Sağman'ın âyetlere verdiği meal aynen aktarılmakta, böylece okuyucu mealle buluşturulmaktadır.

²⁵ Örneğin bazen yıldız işareti olan dipnotlar sadece metinde yer almakta sayfa altında açıklama içermemektedir. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 23, 27, 275.

²⁶ Çevik, "Takdim", 5-6. Ancak bu açıklamalar eserde yer alsaydı Sağman'ın Kur'an anlayışı okuyucu tarafından daha kolay ve net anlaşılabilirdi, kanaatindeyiz.

²⁷ Kısmen eksik ve hatalı hususlar şunlardır: En-Nahl ve Meryem sûrelerinin başında besmele bulunmamaktadır. Öte yandan bazı sûrelerde sûre başında ilgili sûre için verilen âyet sayısı ile sûrenin âyet sayısı uyuşmamaktadır. Bu sûreleri ve ilgili hataları şu şekilde sıralanabilir: "Mü'minûn sûresi 119 âyettir" denmiş ama doğru şekilde 118 âyetin meali verilmiştir. "Neml sûresi 95 âyettir" denmiş ama doğru olarak 93 âyetin meali verilmiştir. "Zuhuruf sûresi 87 âyettir" denmiş ama doğru olarak 89 âyetin meali verilmiştir. "Necm sûresi 66 âyettir" denmiş ama doğru olarak 62 âyetin meali verilmiştir. "Cin sûresi 18 âyettir" denmiş ama doğru olarak 28 âyetin meali verilmiştir. "Abese sûresi 41 âyettir" denmiş ama doğru olarak 42 âyetin meali verilmiştir. "Şems sûresi 16 âyettir" denmiş ama doğru olarak 15 âyetin meali verilmiştir. Yine 22 âyet olan Buruc sûresinin meali 21 numarayla bitmiş, ancak 21 ile 22. âyetin birleştirilerek tercüme edildiği gözden kaçtığı için 21 in yanına 22 konulmamıştır. 30 âyet olan Fecr sûresinde de benzer durum söz konusudur. Numarada kayma olduğu için meal 29 numarayla bitmiştir. Verilen meal ile Kur'an metni karşılaştırıldığında 27 ve 28. Âyetler ile 29 ve 30. Âyetler birleştirilerek tercüme edilmiş, ancak 27 numara tek verilmiş, son tercüme edilen âyetlerin numarası 28 ve 29 olmuştur. Halbuki 27-28, 29-30 şeklinde olması gerekirdi.

²⁸ Çevik, "Takdim", 5.

²⁹ Çevik, "Takdim", 5-6.

³⁰ Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 847.

4.2.1.Mealin Kaynakları

Sağman'ın meali kaynaklar açısından incelendiğinde dipnotta bazı eser veya yazarlara atıfta bulunulduğu görülür. Ancak çoğu dipnot açıklaması –bilebildiğimiz kadarıyla- henüz gerçekleşmeyen bir sonraki basıma bırakıldığı için mealdeki kaynakların burada saydıklarımızdan ibaret olmadığı söylenebilir. Çalışmada esas aldığımız mealdeki dipnotta yer alan kaynaklar şunlardır: Celâleyn,³¹ (Hak Dini) Kur'an Dili,³² Beydâvî ve Hâzin,³³ Abduh,³⁴ Tevrat,³⁵ İncil.³⁶ Zikredilen kaynaklar çerçevesinde meale bakıldığında yazarın Arapça ve Türkçe kaynaklara önem verdiği, bu kaynaklar sayesinde geleneksel yorumu eserine taşımaya çalıştığı söylenebilir. Yazarın özellikle diğer iki semavî dinin ve mensuplarının anlatıldığı âyetlerde Tevrat ve İncil'i kaynak göstermesi bu âyetlerin daha iyi anlaşılması için onlara başvurulması gerektiği kanaatinde olduğunu göstermektedir, denilebilir.

4.2.2.Metin, Hedef Dil ve Anlaşılır Olma Açısından Sağman'ın Meali

Bu başlık altında ele alınacak hususlar Kur'an'ın harfî veya meâlen tercümesi ile yakından ilgilidir. Sağman teoride Kur'an için harfî değil mealen tercümenin mümkün olacağını söylese de yazdığı meale verdiği isimde “Lâfzen ve Meâlen” ifadesini kullanması pratikte her iki tercüme biçiminden istifade ettiğini göstermektedir. Zira *Lâfzen ve Meâlen Kur'ân-ı Hakîm'in Tercemesi* başlıklı eserde Türkçe karşılığı verilmeyip Kur'an metninde olduğu şekliyle aynen aktarılan veya literal tercümesi yapılan ifadelere/cümlelere rastlandığı gibi hedef dili esas alan ibarelere/cümlelere de rastlamak mümkündür. Kur'an metni ile aynı olma, hedef dili ikinci plana almayı beraberinde getirebildiği için mealde metne bağlı kalınan yerler görülür. Aynı şekilde hedef dili esas alma, metni ikinci plana almayı gerektirebileceği için mealde hedef dilin esas alındığı yerlere de rastlanır. Eserde elbette hem metnin hem hedef dilin esas alındığı başarılı tercüme de vardır. Öte yandan bir mealde Kur'an metniyle tamamen aynı veya literal tercüme bulunması mealin anlaşılır olmasını zorlaştırabilir. Ama Sağman'ın mealinde anlaşılır olmayı sağlayan parantez içi ve vurgulu ifadeler/cümlelere, alternatif meallere de ara sıra yer verildiği görülür.³⁷ Şimdi Sağman'a ait meali; metin, hedef dil ve anlaşılır olma açısından ele alalım.

4.2.2.1. Metne Bağlı Olması

Mealde kelimelerin Türkçeleştirilmeden metinde olduğu şekliyle verilmesi, literal tercümesi uygun olmayan ifadelerin literal olarak tercüme edilmesi metne bağlı kalındığının bir göstergesi sayılabilir. Allah'ın isim ve sıfatlarının mealde bazen Arapça olarak aynen zikredilmesi buna örnek olabilir. Nitekim bazı yerlerde Allah'ın isim ve sıfatları şu şekilde geç-

³¹ Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 45, 101, 126, 351, 367, 369, 391'de dipnot olarak verilmektedir.

³² Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 129'da dipnot olarak verilmektedir.

³³ Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 101'de dipnot olarak verilmektedir.

³⁴ Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 55'de dipnot olarak verilmektedir.

³⁵ Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 31, 34, 64, 65'de dipnot olarak verilmektedir.

³⁶ Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 44 ve 65'de dipnot olarak verilmektedir. Bunların dışında (İsmail Ferruh Efendi'ye ait) *Mevâkib* adlı esere de müracaat edilmiştir. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 693'deki dipnot.

³⁷ İnceleyebildiğimiz kadarıyla mealde bazen metin, bazen hedef dil, bazen de her ikisi esas alınmış, bazen de anlaşılır olma hedeflenmiştir. “Metne Bağlı Olması, Hedef Dili Esas Alması, Anlaşılır Olması” şeklinde verilen alt başlıklardan, mealin her yerinde bu üç yönden birinin veya hepsinin birden bulunduğu anlamı çıkarılmamalıdır. Bilakis bazı yerlerde bir yönün bazı yerlerde ise diğer yönün baskın olduğu şeklinde anlaşılmalıdır.

mektedir: semi, alîm,³⁸ gafur, Rahîm,³⁹ hakim,⁴⁰ aziz,⁴¹ basir.⁴² Yine mihrî belirlenmeyen ve ya birlikte olunmayan eşe verilecek para, eşya vb. şeylerin mut‘a,⁴³ âyetleri açıklamanın tafsil etme⁴⁴ şeklinde ifade edilmesi burada örnek gösterilebilir.

Literal tercüme bağlamında ise şu 10 örnek zikredilebilir: 1. el-Bakara 2/245. âyette Allah’a ödünç (Allah rızası uğruna bir şeyler) veren kişinin Allah tarafından kat kat ödüllendirileceğinden bahsedilir. Bu âyette Allah’ın kat kat vermesi Sağman’ın mealinde “Allah da ona onu birçok misiller olarak artırır,⁴⁵ şeklinde karşılanır. 2. Al-i İmran 3/108. âyetin sonunda Allah’ın hiçbir kimseye zulmetmeyeceği belirtilir. Bu kısım mealde “Allah alemlere hiçbir zulüm ister değildir”⁴⁶ şeklindedir. 3. Âl-i İmrân 3/124. âyette Bedir’de Allah’ın üç bin melek göndererek mü’minlere yardım etmesi konu edinilir. İlgili âyetin tercümesi Sağman tarafından “İndirilmiş meleklerden üç bin ile rabbinizin yardım etmesi yetmez mi size?”⁴⁷ biçiminde yapılmıştır. 4. Âl-i İmrân 3/144. âyette Hz. Muhammed’in ölümlü bir elçi olduğu, ölmesi ve ya öldürülmesi durumunda ona inananların eski inançlarına mı döneceği sorulmaktadır. Bu âyetteki eski inançlarına dönme şeklinde tercüme edilmesi gereken kısım literal olarak “topukları üzere geri dönmek”⁴⁸ şeklinde tercüme edilmiştir. 5. En’âm 6/44. âyette geçmiş milletlerin helak olmadan önceki durumlarından bahisle onların kendilerine verilen öğütleri, yapılan uyarıları unuttukları, bunun üzerine Allah’ın onları (denemek için) her türlü nimeti onlara bol bol verdiği anlatılmaktadır. Allah tarafından onlara bol bol nimet verilmesi mealde “biz de her şeyin (bolluk) kapılarını onlara açtık”⁴⁹ şeklinde tercüme edilmiştir. 6. et-Tevbe 9/118. âyette Tebuk seferine katılmayıp tövbe eden kimselerden bahsedilmektedir. Tövbeleri kabul edilen bu kimselere bütün genişliğine rağmen yeryüzünün onlara dar geldiği, ruhlarının sıkıldıkça sıkıldığı, kendileri için Allah’tan başka sığınağın olmadığını anladıkları bildirilmektedir. Ruhlarının sıkıldıkça sıkıldığı kısmı mealde “canları kendilerine dar gelince”⁵⁰ şeklinde tercüme edilmiştir. 7. Sebe’ 34/46. âyetin bir kesitinde Peygamberin azap gelip çatmadan önce muhataplarını uyaran ancak bir elçi olduğundan bahsedilmektedir. Mealde bu âyet kesiti “O pek çetin “azab”ın iki eli arasında (gelip çatmadan önce) sizi bir uyarıcıdan başka bir şey değildir”⁵¹ şeklinde tercüme edilmiştir. 8. el-Haşr 59/7. âyette fey (savaş olmaksızın elde edilen ganimet)in Allah’a Peygambere yakınlarla... ait olması ve böyle olmasının gerekçesi zikredilir. Gerekçe, (malın) zenginler arasında dolaşan bir servet olmamasıdır. Âyette geçen ge-

³⁸ Âl-i İmrân 3/121. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 96-97.

³⁹ Âl-i İmrân 3/129 ve en-Nisâ 4/96, 100, 129. Sırasıyla bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 97-98, 130, 135.

⁴⁰ Aslında mealde “alimdir” ifadesi de vardır, ancak daha önce geçtiği için yazılmamıştır. en-Nisâ 4/ 24, 26; ez-Zuhuruf 43/84. Sırasıyla bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 116, 117, 656.

⁴¹ Aslında mealde “hakimdir” ifadesi de vardır, ancak daha önce geçtiği için yazılmamıştır. en-Nisâ sûresi 38. Âyet. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 121.

⁴² Aslında mealde “semidir” ifadesi de vardır, ancak daha önce geçtiği için yazılmamıştır. en-Nisâ 4/58. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 122.

⁴³ Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 62.

⁴⁴ el-A’râf 7/174. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 227.

⁴⁵ Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 64.

⁴⁶ Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 94.

⁴⁷ Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 97.

⁴⁸ Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 99.

⁴⁹ Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 177.

⁵⁰ Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 266. Et-Tevbe sûresi 5. Âyette serbest bırakın şeklinde tercüme edilebilecek ifadenin “yollarını boşaltın” şeklinde tercüme edilmesi de burada zikredilebilir. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 246.

⁵¹ Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 566.

rekçe kısmı eserde “Taki bunlar içinizden yalnız zenginler arasında devlet olmasın”⁵² şeklinde tercüme edilmiştir. 9. el-Mümtehine 60/1. âyette Allah mü'minlere hitaben Allah'ın ve mü'minlerin düşmanı olan kimselerle dostluk kurmamalarını onlara sevgi beslememelerini istemektedir. Âyetteki sevgi besleme kısmı mealde “sevgi atıyorsunuz”,⁵³ şeklinde yansımıştır. 10. el-Mümtehine 60/12. âyette mü'min kadınların Peygambere biat edecekleri hususlardan bahsedilmektedir. Onlardan biri de, kendi kendilerine bir yalan uydurup başkasından peydahladıkları ya da buldukları bir çocuğu kocalarına nispet etmemeleridir. Mealde bu kısma “elleri ile ayakları arasında bühtan uydurup gitmemeleri”⁵⁴ şeklinde anlam verilmiştir.

Örneklerde Kur'an metni verilmediği için metinle tercümenin karşılaştırılma imkanı olmasa da mealde verilen tercümelemlerin Türkçe açısından en azından akıcı olmadığı ve hatta bir kısmının ayetin kastettiği manayı ifade etmekten uzak olduğu rahatlıkla görülebilir. Bu da hedef dili esas almamanın diğer bir ifadeyle metne aşırı derecede bağlı kalmanın bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

4.2.2.2. Hedef Dili Esas Alması

Yukarıda Sağman'ın ara sıra Kur'an kelime ve ifadelerini tercüme etmeden mealine yazdığı ve bunun metni merkeze aldığı bir göstergesi olduğu söylenmişti. Onun bazen de Arapça ifadeleri Türkçesiyle veya literal anlamı Türkçede söyleniş biçimiyle birlikte mealine koyduğu görülür. İşte bu da hedef dili/Türkçeyi esas aldığı gösteren bir durumdur, denilebilir. Allah'ın isim ve sıfatlarının Arapçasını verip parantez içinde Türkçe anlamını vermesi buna verilebilecek bir örnektir. Allah muhakkak semi'dir, alimdir (her şeyi işitendir bilendir),⁵⁵ gani (müstağni)dir, halîmdir (azabda acele etmez),⁵⁶ hamittir (öğülmüştür),⁵⁷ gafurdur (yarlıgayıcıdır), mü'minleri esirgeyendir (rahimdir),⁵⁸ hakimdir (hikmet sahibidir).⁵⁹

Yine şu üç örnekte ibarelerin Arapçasının verilip karşısına Türkçelerinin yazılması bu cümleden sayılabilir: 1. el-Bakara 2/58. âyette Allah İsrailoğullarının atalarına Kudüs'e veya Eriha'ya girmelerini, oradaki ürünlerden bol bol yemelerini, oraya girerken saygılı bir biçimde “Affet bizi Yarab!” diyerek girmelerini salık vermiştir. Bu âyette bizi affet anlamına gelen حَطَّةً ifadesini Sağman latin harflerle yazdıktan sonra parantez içinde “gufran! Ya rab, gufran-yarlığa, Tanrım! Yarlığa” ifadesine yer verir.⁶⁰ 2. el-Bakara 2/104. âyette Allah mü'minlerden Yahudilerin Hz. Peygambere hakaret için kullandığı راعنا ifadesini değil de انظرنا ifadesini kullanmalarını salık vermektedir. Sağman her iki kelimenin Arapçasını yazdıktan sonra Türkçelerini de yazar. Türkçeleri sırasıyla şöyledir: Bizi güt, bizi gözet.⁶¹ 3. et-Tevbe 9/5. âyette haram aylar anlamına gelen eşhuri hurum ifadesi geçmekte mealde bu terkip yazıldıktan sonra

⁵² Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 740

⁵³ Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 744.

⁵⁴ Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 746-747.

⁵⁵ el-Bakara 2/244; Fussilet 41/36, Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 64, 635.

⁵⁶ el-Bakara 2/263; Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 70.

⁵⁷ Burada “Allah şüphe yok gani, (sizin vereceğinizden müstağnidir)” de geçmektedir. Ancak daha önce geçtiği için buraya alınmamıştır. El-Bakara 2/267; Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 71. Gani ve hamid'in Türkçesiyle birlikte geçtiği diğer bir yer için bk. En-Nisâ 4/131, Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 135.

⁵⁸ Âl-i İmrân 3/89, 155; Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 90-91, 102.

⁵⁹ Burada “Allah alimdir (her şeyi bilendir)” de geçmektedir. en-Nisâ 4/104, Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 131.

⁶⁰ Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 26.

⁶¹ Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 35.

parantez içinde “haram=hürmetli aylar” şeklinde anlamı da eklenmektedir.⁶² Bazen de kelimelerin literal anlamı verilip parantez içinde kastedilen anlamın yazılması mealin hedef dili esas alması bağlamında zikredilebilir. Şu örnekler bu kabildendir: Yolun ortasından (doğru yoldan),⁶³ İbrahim hakikaten başlı başına bir ümmet (rehber) idi,⁶⁴ arşın rabbi onların yakıştırdıklarından münezzektir (uzaktır),⁶⁵ meleklerden beş bin nişanlı (talimli) ile yardım,⁶⁶ fidye (kurtuluş akçası).⁶⁷

4.2.2.3. Anlaşılır Olması

Mealde ifadelerin anlaşılması için Türkçeleştirme hususunda özel bir çaba sarf edildiği de anlaşılmaktadır. Buna Allah’ın isim ve sıfatlarının anlamları ile Türkçeye aktarılması örnek olabilir: Allah her şeyi geniş olan ve her şeyi bilendir,⁶⁸ yarlıgayıcıdır, esirgeyendir,⁶⁹ çok bağışlayıcıdır,⁷⁰ iştendir,⁷¹ her şeye kâdirdir.⁷² Yine ayakları sabit kılmak yerine ayakları berkitmek,⁷³ Allah’ın geçim vesilesi/kaynağı kıldığı yerine Allah’ın bir dirlik kıldığı,⁷⁴ en güzel biçimde yarattık yerine en güzel kılıkta yarattık,⁷⁵ yüreklere işler yerine yüreklere çullanır,⁷⁶ ateş ehlidirler yerine ateş yaranıdırlar,⁷⁷ akletmiyor musunuz yerine hiç akıl yok mu sizde?⁷⁸ şeklinde ifadelerin kullanılması âyetlerin daha iyi anlaşılması için Türkçe karşılıklarının verilmesine örnek teşkil edebilir.

Öte yandan ifadeler anlaşılır olsun diye Türkçe karşılıkları verilirken günlük konuşma dili de bazen meale yansımıştır. Günlük dildeki ifadelere şunlar örnek olabilir: Cancığer dostlar,⁷⁹ gevezelik yapmak,⁸⁰ ateş tıkıştırmak,⁸¹ güdük,⁸² Lûtgil,⁸³ avanaklık⁸⁴, (kuduz) düşman-

⁶² Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 246.

⁶³ el-Bakara 2/108. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 35.

⁶⁴ en-Nahl 16/120. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 361.

⁶⁵ ez-Zuhruf 43/82. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 656.

⁶⁶ Âl-i İmrân 3/125. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 97.

⁶⁷ el-Bakara 2/48. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 25.

⁶⁸ el-Bakara 2/268. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 71.

⁶⁹ en-Nisâ 4/23, 29; el-En’âm 6/54, el-Haşr 59/22. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 115, 117, 179, 743.

⁷⁰ en-Nisâ 4/43. Bu âyette yarlıgayıcıdır da geçmekte ancak daha önce zikredildiği için burada yer verilmemiştir. Ayrıca el-Haşr 59/22. Âyetteki de bu şekilde tercüme edilmiştir. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 119, 743.

⁷¹ el-Enfâl 8/17. Bu âyette “bilendir” ifadesi de geçmekte ancak daha önce zikredildiği için burada yer verilmemiştir. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 234.

⁷² eş-Şûrâ 42/50. Bu âyette “bilendir” ifadesi de geçmekte ancak daha önce zikredildiği için burada yer verilmemiştir. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 647. Verilen bu örneklerden hareketle Sağman’ın, Baltacıoğlu’nun tercümesinde hatalı olarak gördüğü hususu kendisinin yaptığı söylenebilir. Ancak Baltacıoğlu’nun tercümesine getirdiği eleştiriyi herhalde, “tercüme Kur’an’ın yerine geçer” düşüncesini çürütmek için yapmış, ama kendisinin zaten böyle bir düşünceye karşı olduğu bilindiği için böyle bir tercüme yapmada mahzur görmemiştir.

⁷³ Âl-i İmrân 3/147. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 100.

⁷⁴ en-Nisâ 4/5. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 111.

⁷⁵ et-Tîn 95/4. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 836.

⁷⁶ el-Hümeze 104/7. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 843.

⁷⁷ el-Bakara 2/81; Âl-i İmrân 3/116. Bk. *Lâfzen ve Meâlen*, 30, 95.

⁷⁸ el-Bakara 2/76. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 29.

⁷⁹ ez-Zuhruf 43/67. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 655.

⁸⁰ Âl-i İmrân 3/66. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 87.

⁸¹ en-Nisâ 4/10. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 112.

⁸² el-Kevser 108/3. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 844.

⁸³ Lut’un kavmi anlamında. el-Hicr 15/61. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 342.

⁸⁴ el-A’râf 7/66. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 210.

lık,⁸⁵ batacığı,⁸⁶ çeneleşmek,⁸⁷ obur,⁸⁸ bir korku (gocunma) düşmek,⁸⁹ çardak,⁹⁰ dalkavukluk,⁹¹ kızıl düşmanlık,⁹² kızıl yalancı,⁹³ kızıl kafir,⁹⁴ dilleşmek,⁹⁵ omuzdaşlar,⁹⁶ aşağılık ve sünepe-lik,⁹⁷ kafirlerin kökünü kurutmak,⁹⁸ lafa dalmak,⁹⁹ cehenneme yuvarlanmak,¹⁰⁰ öfkeyle ge-bermek.¹⁰¹

Mealde âyet anlamlarının anlaşılır olması için bazen âyette açıkça ifade edilmeyen kısımlar tamamlanmıştır. Örneğin el-Bakara 2/98. âyette “Kim Allah’a meleklerine peygamberlerine, Cebrail’e, Mikail’e düşman olursa” şeklinde cümlenin şart kısmı yer almakta ancak cevap kısmı bulunmamaktadır. Yani bu tavrı sergileyen kimsenin durumunun ne olduğu ifade edilmemektedir. Sağman’ın mealinde ayette mahzup olan cevap cümlesi “kâfir olmuş olur” şeklinde takdir edilmiştir.¹⁰²

Yine mealde farklı şekilde anlaşılabilir âyetlerin anlamlarına da yer verilmiştir ki bu da âyetlerin daha anlaşılır olmasına matuf bir çabadır. Örneğin Saffat 37/77. âyette Allah, Nuh kavminden geriye kalan kimselerden bahisle şöyle buyurmaktadır: “Şu kalanları ancak onun nesli kıldık.” Bu, mealin metninde yer alan anlamıdır. Dipnotta ise şu alternatif meal verilmiştir: “Neslini de kalanların ta kendisi kıldık.”¹⁰³ Bu hususta diğer bir örnek Kaf 50/16. âyete aittir. Bu âyette nefsin insana ne tür vesveseler verdiğini, Allah’ın bildiği ifade edilmektedir. Âyetin ilgili kısmının metindeki meali şöyledir: “Nefsinin kendisiyle vesvese vereceği şeyi de biliriz.” Dipnotta verilen alternatif meal ise “nefsinin (kendisinin) kendisine ne vesvese vereceğini biliriz” şeklindedir.¹⁰⁴ Bu başlık altında mealin anlaşılır olması hususuna örnekler verildi. Ancak bu izahlardan hareketle mealin tamamının anlaşılır olduğu sonucu çıkarılmamalıdır.

⁸⁵ Âl-i İmrân 3/118. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 96.

⁸⁶ el-Bakara 2/282. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 74

⁸⁷ Hûd 11/32. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 291.

⁸⁸ el-Mâide 5/42. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 154.

⁸⁹ ez-Zâriyât 51/28. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 698.

⁹⁰ Mîhrâb kelimesinin karşılığı için kullanılmıştır. Âl-i İmrân 3/37. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 83.

⁹¹ Fussilet 41/25. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 634.

⁹² el-Haşr 59/4. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 739.

⁹³ el-Haşr 59/11. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 741.

⁹⁴ Kâf 50/25. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 694.

⁹⁵ el-Bakara 2/258. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 68.

⁹⁶ el-Alak 96/17. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 837.

⁹⁷ el-Bakara 2/61. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 27.

⁹⁸ Âl-i İmrân 3/141. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 99.

⁹⁹ El-Ahzâb 33/53. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 555.

¹⁰⁰ Tâhâ 20/81. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 411.

¹⁰¹ Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 96. Bazen meal verilirken Türkçe’de karşılığı olmayan ifadeler yer verilmiştir. Örneğin el-En’âm sûresi 55. Âyetin anlamı şöyledir: Suçluların yolu sence belli olsun diye âyetleri böylece genişletir dururuz. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 179. “âyetleri böylece genişletir dururuz” ifadesi aynı sûrenin 65. Âyetinde de geçmektedir. Burada ise “âyetleri nasıl türlü türlü açıklar dururuz” şeklinde anlaşılır bir tercüme yapılmıştır. Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 181. Yine mealde el-Bakara 2/235 de geçen nikah akdi için nikah düğümü, Sebe’ 34/20 de “İblis’in (Ademoğlunu yoldan çıkaracağım) sözü Sebe’liler üzerinde gerçekleşti” şeklinde çevrilebilecek bir ifade bulunmaktadır. Mealde bu “İblis onların üzerinde gayretini sağlamıştı” şeklinde çevrilmiştir. Sırasıyla bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 62, 562.

¹⁰² Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 33.

¹⁰³ Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 590.

¹⁰⁴ Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 836-837.

4.2.3.Mealde Görülen Bazı Eksikler, Hatalar ve Zor Anlaşılan Yerler

Bu başlık altında mealin olumsuz yönleri üzerinde durulacaktır. Olumsuz yönler; yazımda eksik ve hatalar ile zor anlaşılan yerler şeklinde gruplandırılabilir. Yazımdaki eksik ve hataların en önemlisi mealde bazı âyet meallerinin yer almamasıdır. İlgili âyetlerin sûre adı ve numarası ile âyet numarası şu şekildedir: el-Bakara 2/82,¹⁰⁵ en-Nisâ 4/34,¹⁰⁶ el-En'âm 6/123,¹⁰⁷ el-A'râf 7/50,¹⁰⁸ el-İsrâ 17/29,¹⁰⁹ eş-Şuarâ 26/137,¹¹⁰ et-Tekvîr 81/12.¹¹¹ Ayrıca Yûsuf sûresi 111 âyet olduğu halde tamamı değil 97 âyetin meali verilmiştir. Yani 14 âyetin meali yoktur.¹¹² er-Rahmân sûresinde tekrar eden رَبِّكَمَا تَكْذِبَانَ ifadesi, ilk ve son geçtiği 13 ve 77. âyetlerde “O halde (ey insanlar ve cinler) Rabbinizin hangi âyetlerini yalanlayabilirsiniz?” şeklinde tercüme edilmiş diğer tekrarlar için “O halde” ifadesi ve peşinden getirilen üç noktayla yetinilmiştir.¹¹³ Bazı âyetlerin ise âyet numaraları yanlış verilmiştir. el-Kehf 18/57. âyet, 27;¹¹⁴ Meryem 19/75. âyet, 7;¹¹⁵ el-Mü'minûn 23/80. âyet 70;¹¹⁶ el-Kâria 101/6, 7. âyetler 1, 7. âyet; aynı sûrede 10. âyet, 100 olarak numaralandırılmıştır.¹¹⁷

Mealde basit düzeyde yazım hatalarıyla da karşılaşmaktadır. İnanın yerine inanır,¹¹⁸ müddetlerine yerine ibadetlerine,¹¹⁹ alış-veriş yerine alış=veriş,¹²⁰ parmaklarının uçları yerine parmaklarının velarını,¹²¹ her biri için yerine her biri için,¹²² yalan sayıyorlar yerine yalana sayıyorlar,¹²³ salık verelim yerine sağlık verelim,¹²⁴ kökleri yerine gökleri,¹²⁵ Allah yerine Alalh,¹²⁶ o engelleyen yerine o engel,¹²⁷ tartıları yerine tartılara şeklinde yanlış olarak yazılmıştır.¹²⁸

Mealde zor anlaşılan yerlere gelince bir önceki başlıkta mealin anlaşılır olmasına dair örnekler verilmişti. Ancak bu örneklerden hareketle mealde zor anlaşılan âyet meallerinin olmadığı sonucunun çıkarılmaması gerektiği de vurgulanmıştı. Mealde zor anlaşılan yerler,

¹⁰⁵ Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 30.

¹⁰⁶ Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 117.

¹⁰⁷ Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 192.

¹⁰⁸ Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 258.

¹⁰⁹ Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 366.

¹¹⁰ Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 485.

¹¹¹ Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 812.

¹¹² Yûsuf sûresi 305. sayfayla başlayıp sayfa 320 de 97. Âyetin tercümesiyle sona ermektedir. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 305-320.

¹¹³ Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 717-721. Ama el-Mürselât sûresinde 9 kez tekrar eden “veylun yevmeizin li'l- mukezzibin” âyetinin hepsini “(Bunları) o yalanlayanların o gün vay haline” şeklinde tercüme etmiştir. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 801-802.

¹¹⁴ Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 386.

¹¹⁵ Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 401.

¹¹⁶ Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 450.

¹¹⁷ Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 841.

¹¹⁸ el-Bakara 2/41. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 24.

¹¹⁹ el-Bakara 2/234. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 62.

¹²⁰ el-Bakara 2/275. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 73. “-“ olması gerekirken “=” olmuştur.

¹²¹ Âl-i İmrân 3/119. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 96.

¹²² en-Nisâ 4/11. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 112.

¹²³ Âl-i İmrân 3/184. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 106.

¹²⁴ Sebe' 34/7. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 560.

¹²⁵ el-Haşr 59/5. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 740.

¹²⁶ es-Saf 61/8. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 749.

¹²⁷ el-Alak 96/14. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 837.

¹²⁸ el-Kâria 101/8. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 841.

bazen meallerin karışık verilmesi Türkçe yerine Farsça ibarenin kullanılması şeklinde karşımıza çıkar. İlki için şu üç örnek verilebilir: Ali İmran 3/120. âyette Müslümanlar bir imkana kavuştuğunda onlardan olmayanların bu durumda üzüleceği, başlarına bir felaket geldiğinde de sevinecekleri bildirilmektedir. Ardından Müslümanlar, onlardan gelecek düşmanca tavırlara sabreder, tehlikelere karşı uyanık ve tedbirli olurlarsa onların kurdukları tuzakların Müslümanlara zarar veremeyeceği ifade edilmektedir. Bu içerikteki âyet incelediğimiz mealde şu şekilde tercüme edilmiştir: “Size bir iyilik dokunurse, (bu,) onları meyus eder fakat, Size bir kötülük erişti mi. (Şimdi, siz, eğer,) sabreder, (dayanır) ve Allah’a bununla da ferahlanırlardan sakınırsanız, onların hileleri hiçbir şeyiyle zarar veremez.”¹²⁹

Yine el-Alak 96/6 ve 7. âyetlerde insanın azdığı ve kendisini hiçbir şeye muhtaç olmadığını sandığı anlatılır. Bu âyetler mealde şu şekilde çevrilmiştir: Hayır! Doğrusu şu insan, kendini ihtiyaçtan müstağni görürse gördüğü muhakkak taşar (ve azar).¹³⁰ Bu konuya verilebilecek diğer örnek el-Mümtehine 60/13. âyetine ilişkin mealidir. Bu âyette mü'minlere hitaben Allah'ın gazap ettiği kimseleri dost edinmemeleri çünkü onların, kafirlerin kabirlerinde yatan ölülerinden ümit kestikleri gibi ahiretten ümit kestikleri bildirilmektedir. Bu içerik mealde şu şekilde karşılanmıştır: Ey iman edenler! Allah'ın, kendilerine gazap ettiği bir kavim ile dostluk etmeyin. Şu mezarların dostlarından olan bütün kafirler, (kurtuluştan) umut kestikleri gibi onlar da herhalde Âhiretten umutlarını kesmişlerdir.¹³¹

Anlaşılır olmayı zorlaştıran hususlardan biri de Kur'an kelimesinin Türkçe değil de Farsça karşılığının verilmesi idi. Buna mealde şu örnek verilebilir: el-Ahzâb 33/52. âyetin sonunda yer alan *كان الله على كل شيء رقيباً* ifadesi mealde, “Allah her şeye nigâhbandır” şeklinde tercüme edilmiştir. Burada yazarın *رقيباً* /gözetleyici ifadesini Farsça bir kelime olan nigâhban ile karşılaması, Farsça bilmeyen için âyetin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır.¹³²

Sonuç

Ali Rıza Sağman Cumhuriyet dönemi Müslüman aydınlardan biridir. Aldığı eğitimler, üstlendiği görevler, yaptığı açıklamalar, yazdığı eserler ve fikirsel değişimi ile gelişimi bunun kanıtıdır. Çalışmada onun Kur'an anlayışı, Kur'an tercümesine ilişkin görüşü ve meal ele alınmıştır. İlk zamanlar Türkçe Kur'an projesinin icrasında görev alan Sağman'ın sonraki dönemlerde Kur'an'ı kendisine hitap ediyormuşçasına okuduğu anlaşılmaktadır. O bu bağlamda ilgili âyet meallerinden hareketle dipnotta yaptığı açıklamalarda; genellemeler yapmış, çıkarımlarda bulunmuş ve bilimsel(ci) yorumlara işaret eden tespitler yapmıştır. Aslında bu yaklaşım, o dönem Müslüman aydınlarının tavrıdır, denilebilir. Zira Muhammed İkbâl'in, Mehmet Akif Ersoy'un da buna yakın bir Kur'an anlayışının olduğu bilinmektedir. O Kur'an tercümesi hususunda klasik alimlerle aynı düşünmektedir. Ona göre Kur'an'ın harfî tercümesi değil, mealen tercümesi yapılabilir. Ancak bu metni ikinci plana atarak hedef dili öne çıkarmak şeklinde olmamalıdır. Zira onun İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun tercümesine yaptığı eleştiri, Baltacıoğlu'nun tercümede sadece Türkçeyi esas almasından dolaydır. Öyle anlaşılıyor ki o, tercümede hem metni hem hedef dili esas almayı düşünmektedir. Bu yüzden Hasan Basrı

¹²⁹ Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 96.

¹³⁰ Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 741.

¹³¹ Bk. Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 747.

¹³² Sağman, *Lâfzen ve Meâlen*, 555.

Çantay'ın mealî onun beğenisini kazanmıştır. Ancak o da mealinde Arapça ibareleri Türkçeleştirmediği için Sağman tarafından kısmen eleştirilmiştir. Kendisinin hazırladığı *Lâfzen ve Meâlen Kur'ân-ı Hakîm'in Tercemesi* adlı meale bakıldığında o, anlaşılır olmanın yanında metne bağlı kalmaya da çalışmıştır. Ancak buradan onun mealinin hep anlaşılır olduğu ve metne bağlı kaldığı sonucu çıkarılmamalıdır. Zira metne bağlı kalma beraberinde birtakım anlaşılma zorlukları getirebildiği gibi Türkçeye bağlı kalma da zaman zaman metinden kopmayı beraberinde getirebilmektedir. Örneğin bir atıf harfi olan “vav” âyette bir defa geçerse Türkçeye “ve” şeklinde tercüme edilebilir. Ama söz konusu atıf harfi birden çok geçiyorsa bu Türkçede virgülle karşılanmalıdır. Çalışmada örneğini verdiğimiz Bakara sûresi 177. âyeti birden çok “vav” atfını içermektedir. Sağman bunu virgülle değil de, metne bağlı kalarak “ve” ifadesi ile karşılamıştır ki bu mealin akıcılığını zedelemiştir. Öte yandan dalkavukluk, kızıl kafir gibi ifadeler Türkçe açısından anlaşılır olmayı sağlasa da metinden kopmayı beraberinde getirmektedir ki bu onun mealinde görülebilir. Ayrıca Sağman, Kur'an mealî gibi ilmî ve ciddî bir eserde az da olsa “gebermek” gibi argo kelimeleri kullanmak suretiyle eserin nezih olması gereken üslubuna hâlel getirmiştir. Sağman'ın mealîyle ilgili söylenebilecek diğer bir husus kısmen hatalar ve zor anlaşılan yerler olması bir yana, bazı âyet meallerinin mealde eksik olmasıdır. Bu mealin okuyucuya faydalı olabilmesi için Sağman'ın müsveddelerinden eksiklerin tamamlanarak, hataların düzeltilerek, sadece numaraları verilen dipnotlardaki açıklamaların yazılarak tekrar yayımlanması uygun olur. Çalışmada örnekleriyle ortaya koyduğumuz üzere bu haliyle meal, Sağman'ın Kur'an anlayışını, tercüme bakışını, birikimini yansıtan ve döneminin Kur'an tercümesine ve meallerin durumuna ışık tutan bir eserdir, denilebilir.

Etik Beyan / Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Yazar(lar) / Author(s)

Kadir ESER

Finansman / Funding

Yazar bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder / The author acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça

- Akkaya, M. Fazlı. “Hocam Ali Rıza Sağman”. *Lâfzen ve Meâlen Kur'ân-ı Hakîm'in Tercemesi*. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1980.
- Apuhan, Ayşe Elif. *Ali Rıza Sağman'ın Tecvit-Tilavet Anlayışı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı. *Kur'an*. Ankara: Yıldız Matbaacılık Ve Gazetecilik T.A.Ş., 1957.
- Cündioğlu, Düccane. *Türkçe Kur'an ve Cumhuriyet İdeolojisi*. İstanbul: Kitabevi 1998.
- Çevik, Mümin. “Takdim”, *Lâfzen ve Meâlen Kur'ân-ı Hakîm'in Tercemesi*, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1980.
- Güler, Nurdane. “Kur'ân Ayetlerinde Maslahat ve Gâî Yorumla İlişkisi”. ed. Ayten Erol, *İslamî İlimlerde Maslahat*, Ankara: Gece Kitaplığı, 2017.

- Özcan, Nuri. "Ali Rıza Sağman". DİA. C.35. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Öztürk, Mustafa. *Cumhuriyet Türkiye'sinde Meal ve Tefsirin Serencamı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.
- Sağman, Ali Rıza. "Kur'an -Mâhiyeti- Başka Dile Çevrilmesi". neşr. Düccane Cündioğlu, *İslamiyat*, 1/2 (Nisan- Haziran 1998), 99-124.
- Sağman, Ali Rıza. *Kur'an'ın Türkçeye Tercemesi Karşısında Üç Profesör Muhterem Hilmi Ziya Ülken, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Besim Atalay*. İstanbul: Ahmet Sait Matbaası, 1957.
- Sağman, Ali Rıza. "O Müthiş Sele Karşı Duramadık". *Sebilürreşad*, 4/95 (Şubat 1951), 312-313. [İDP - İslamcı Dergiler Projesi \(idp.org.tr\)](http://idp.org.tr) erişim tarihi 17.08.2022.
- Sağman, Ali Rıza. *Lâfzen ve Meâlen Kur'an-ı Hakîm'in Tercemesi*. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1980.
- Şener, Abdulkadir vd. *Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli*. İzmir: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 2014.